

संमतिर्कप्रकरणम् भाग-२ (फोल्डर नं. ०२५६४)

मूल - श्री सिद्धसेनदिवाकरसूरिजी

सम्पादक - श्री कीर्तियशसूरिजी

प्रकाशक-सन्मार्ग प्रकाशन अहमदाबाद

आवृत्ति-१, प्रकाशन वर्ष-२००९, पृष्ठ-३१० (पृष्ठ २४५ थी २४८ नथी)

मुख्य टाईटल

प्रकाशकीय

समर्पणम

गुरु आवा जगतमां नहि मणे रे

गौरववंता गुरुदेव पूज्य आचार्यदेव श्रीमद विजय

गुणयशसूरीश्वलज्ज महाराज

संपादकीय

अनुक्रमणिका

કાંડ - ૧

જૈન શાસનની સ્તવનારૂપ મંગલાચરણ -----	૧
ગ્રંથ રચનાનો ઉદ્દેશ -----	૬
મુખ્ય બે નયો - દ્રવ્યાસ્તિકનય અને પર્યાયાસ્તિકનય, બાકીના નયો તેના ભેદ સ્વરૂપ છે. -----	૭
દ્રવ્યાસ્તિકનયના ભેદો - સંગ્રહ અને વ્યવહાર -----	૧૦
પર્યાયાસ્તિકનયના ભેદો - ઋજુસૂત્ર વગેરે ચાર નયો -----	૧૩
નિક્ષેપાઓમાં નયોની વ્યાપકતા -----	૧૫
મુખ્ય નયો નિરપેક્ષ હોય તો મિથ્યારૂપ છે. -----	૧૭
બંને નયોનો સાધારણ વિષય અર્થાત જ્ઞાનની અનેકાંતતા -----	૨૦
વિવક્ષાથી જ નયોનો ભેદ -----	૨૧
અન્ય નયનો વિષય અન્ય નય માટે અવિષયભૂત -----	૨૪
પરસ્પર નિરપેક્ષ બંને નયોને માન્ય વસ્તુનું ભિન્ન ભિન્ન સ્વરૂપ -----	૨૪
પરસ્પર નિરપેક્ષ દ્રવ્ય અને પર્યાયનો અભાવ જણાવવાપૂર્વક દ્રવ્યનું લક્ષણ -----	૨૫
ઉત્પાદ વગેરે ત્રણે લક્ષણ બને ક્યારે ? -----	૨૭
બંને નયો અનેકાંત સ્વરૂપ બનવામાં કારણ -----	૨૮
નિરપેક્ષ એવા સર્વનયો દુર્નય થવાનું કારણ -----	૩૦
મૂળનયોને દૂષિત કરવાથી અન્યનયો પણ દૂષિત થવાનું કારણ -----	૩૧
નિરપેક્ષ એવા કોઈપણ એક નયમાં સંસાર ન ઘટવાનું કારણ -----	૩૩

નિરપેક્ષ એવા કોઈપણ એક નયમાં સુખ દુઃખનો સંબંધ ન ઘટવાનું કારણ -----	33
નિરપેક્ષ એવા કોઈપણ એક નયમાં કર્મબંધ – સ્થિત ન ઘટવાનું કારણ -----	34
કર્મબંધના અભાવે સંસાર – મોક્ષ ન ઘટી શકે -----	34
સર્વનયો સમ્યકત્વના કારણ ક્યારે બને ? -----	35
રત્નોના દૃષ્ટાંતથી નિરપેક્ષ નયો સમ્યક બનતાં નથી તેનું કથન -----	36
રત્નોના દૃષ્ટાંતથી નિરપેક્ષ નયો સમ્યક બનતાં નથી તેનું કથન -----	36
રત્નાવલી દૃષ્ટાંતથી સાપેક્ષ નયો સમ્યક બને છે તેનું કથન -----	36
રત્નાવલી દૃષ્ટાંતથી સાપેક્ષ નયો સમ્યક બને છે તેનું કથન -----	36
દૃષ્ટાંતના ગુણો -----	42
કાર્ય – કારણ અંગે પ્રચલિત અન્ય દર્શનની મિથ્યા માન્યતાઓનું ખંડન -----	44
પોતાનાથી અન્ય નયનું ખંડન કરનારા નયો મિથ્યા સ્વરૂપ -----	49
બંને મૂળ નયોની વિષયમર્યાદા -----	46
પર્યાયાસ્તિક નયના વિષય સ્વરૂપ ભેદનું વિશેષ વર્ણન -----	46
એક દ્રવ્ય અનેક થવાનું કારણ -----	48
વ્યંજનપર્યાય અને અર્થપર્યાયનું દૃષ્ટાંત -----	48
દ્રવ્યને એકાંતે એક અથવા અનેક માનવામાં આવતા દોષો -----	48
વ્યંજનપર્યાય અને અર્થપર્યાયનો વિષય તથા ઉપસંહાર -----	49
અનેકાંત વસ્તુમાં એકાંતત્વનું કથન વક્તાની અજ્ઞાનતાને સૂચવનાર -----	46
સપ્તભંગી પ્રથમ 3 ભંગ -----	50
સપ્તભંગીનો ચોથો ભંગ -----	50
સપ્તભંગીનો પાંચમો ભંગ-----	51
સપ્તભંગીનો છઠ્ઠો ભંગ -----	51
સપ્તભંગીનો સાતમો ભંગ -----	52
વ્યંજનપર્યાયમાં અને અર્થપર્યાયમાં સપ્તભંગીનું સ્વરૂપ-----	52
માત્ર પર્યાયનયની દેશનામાં પૂર્ણતાનો અભાવ -----	51
માત્ર દ્રવ્યાસ્તિકનયની દેશનાનું સ્વરૂપ -----	52
નિરપેક્ષ દ્રવ્યાસ્તિકનયમાં પૂર્ણતાનો અભાવ -----	54
પુરુષરૂપ દૃષ્ટાંતમાં ભેદાભેદ સંબંધનું કથન -----	54
દૃષ્ટાંત – દાર્ષ્ટિકભાવ -----	54
પાણી અને દૂધના દૃષ્ટાંતથી જીવ અને કર્મના અવિભાગનું કથન -----	56
જીવન અને કર્મને આશ્રિત જ્ઞાનાદિ તથા રૂપાદિનું પણ અવિભાગનું કથન -----	56
જીવ અને પુદ્ગલના એકમેકપણાથી થતા શાસ્ત્રીય વ્યવહારો -----	59

જૈન શાસનમાં બાહ્ય અને અભ્યંતરના વિભાગની સ્પષ્ટતા -----	૮૩
દ્રવ્યાસ્તિકનય અને પર્યાયસ્તિકનયની પ્રરૂપણા -----	૮૪
નિરપેક્ષ એવા દ્રવ્યાસ્તિકનય અને પર્યાયાસ્તિકનયની પ્રરૂપણાનું ફળ -----	૮૫
જૈન શાસનની ઔત્સર્ગિક પ્રરૂપણાનું સ્વરૂપ -----	૮૭
જૈન શાસનની અપવાદિક પ્રરૂપણાનું સ્વરૂપ -----	૮૮
કાંડ - ૨	
દર્શન અને જ્ઞાનનું સ્વરૂપ -----	૯૧
દર્શનમાં વિશેષસાપેક્ષ સામાન્યબોધ અને જ્ઞાનમાં સામાન્યસાપેક્ષ વિશેષબોધ -----	૯૪
સહવાદ પક્ષનું સ્થાપન	
છજ્જસ્થના જ્ઞાન અને દર્શન ભિન્નકાલીન કેવલીના જ્ઞાન અને દર્શન સમકાલીન -----	૯૬
ક્રમવાદિપક્ષ અને સહવાદીએ કરેલ તેનું ખંડન	
આગમ સૂત્રનું અર્થઘટન, સમ્યકં - તુલ્યમ -----	૯૮
૨ - અનુમાનથી ખંડન	
કેવલજ્ઞાનાવરણીયના નાશથી કેવલજ્ઞાનની જેમ કેવલદર્શનાવરણીયના -----	૧૦૨
૩ - અનુમાનથી ખંડન	
મતિજ્ઞાનાવરણીય વગેરેના નાશથી મતિજ્ઞાન વગેરે જેમ ભિન્ન ન ઘટે તેમ... -----	૧૦૨
૪ - આગમથી ખંડન	
કેવલજ્ઞાન સાદિ - અનંત છે. જ્ઞાન અને દર્શનને ક્રમિક માનતાં જ્ઞાનની.. -----	૧૦૩
૫ - તર્કથી ખંડન	
ક્રમિક માનશો તો બેમાંથી પહેલી ઉત્પત્તિ કોની ? -----	૧૦૮
સહવાદી પક્ષનું અર્થઘટન તથા એકોપયોગવાદી ગ્રંથકાર દ્વારા તેનું ખંડન	
સહવાદી = બંનેની ઉત્પત્તિ ક જ સમયે.. -----	૧૦૭
૨ - દરેક સમયે સર્વજ્ઞ - સર્વદર્શી નથી, એવું માનવું પડે અથવા... -----	૧૦૮
૩ - જ્ઞાન વ્યક્ત છે અને દર્શન અવ્યક્ત છે,... -----	૧૦૯
૪ - ક્રમવાદીમતે એક સમયે જ્ઞાતદૃષ્ટ બોલે છે તે ઘટનું નથી,... -----	૧૦૯
૫ - અજ્ઞાતવસ્તુ દૃષ્ટ થઈ અને અદૃષ્ટવસ્તુ જ્ઞાત થઈ, તો પછી... -----	૧૧૦
૬ - બંને અનંત હોવા છતાં જ્ઞાનથી દર્શન અલ્પ ઘટશે.-----	૧૧૦
ક્રમવાદી = ઉપયોગ ક્રમિક હોવા છતાં શક્તિથી જેમ ચાર જ્ઞાની કહેવાય,... -----	૧૧૫
ચાર જ્ઞાનના દૃષ્ટાંતનું સ્પષ્ટીકરણ	
ચારે જ્ઞાનનો વિષય પરિમિત હોવાથી તેમાં ક્રમિક ઉપયોગ ઘટે. -----	૧૧૭
પણ કેવલજ્ઞાન - દર્શનનો વિષય અપરિમિત હોવાથી ક્રમિક ઉપયોગ ન ઘટે. -----	૧૧૮
સિક્કાંત = અર્થ મુજબ જ સૂત્રની વ્યાખ્યા કરવાથી આગમવિરોધ નહિ ઘટે. -----	૧૨૦

કેવલજ્ઞાનથી કેવલદર્શનના ભિન્ન ઉલ્લેખનું કારણ	
૧ – મન : પર્યાયજ્ઞાનમાં માત્ર વિશેષનો બોધ છે. જ્યારે કેવલ ઉપયોગમાં...	૧૨૨
૨ – આગમમાં દર્શનના ચાર ભેદ કહ્યા છે.	૧૨૩
એકદેશીમત મુજબ દર્શન – જ્ઞાનનું સ્વરૂપ	
જેમ મતિજ્ઞાનમાં અવગ્રહ માત્રને દર્શન અને વિશેષિતબોધને જ્ઞાન કહેવાય,...	૧૨૪
એકદેશીમતમાં આવતા દોષો	
શાસ્ત્રમાં જ્ઞાનના આઠ ભેદ છે. જ્યારે દર્શનના ચાર ભેદ છે...	૧૨૭
ચક્ષુદર્શન અને અચક્ષુદર્શન શબ્દનો અર્થ	
અસ્પૃષ્ટ – અવિષયભૂત પદાર્થનો બોધ તે દર્શન	૧૩૦
પૂર્વપક્ષ – આ વ્યાખ્યા મુજબ મન : પર્યાયજ્ઞાનને પણ..	૧૩૨
જ્ઞાન એ જ દર્શન સ્વરૂપે છે.	૧૩૩
શ્રુતજ્ઞાનમાં પ્રત્યક્ષબોધનો અભાવ હોવાથી 'દર્શન' શબ્દ ન સંભવે	૧૩૫
અવધિજ્ઞાનમાં પ્રત્યક્ષ બોધ હોવાથી 'દર્શન' શબ્દ સંભવે.	૧૩૬
કેવલજ્ઞાનમાં પણ પ્રત્યક્ષ બોધ હોવાથી 'દર્શન' શબ્દ સંભવે.	૧૩૭
નિષ્કર્ષરૂપે સ્વસિદ્ધાંત અને પરસિદ્ધાંતનું સ્પષ્ટીકરણ..	૧૩૯
'સમ્યગદર્શન' શબ્દનું સ્પષ્ટીકરણ	
શ્રદ્ધા અર્થમાં વપરાતો 'સમ્યગદર્શન' શબ્દ સમ્યગ્જ્ઞાન સ્વરૂપ જ છે.	૧૪૧
સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યગદર્શન બંને અર્થથી એકરૂપ જ ઘટે છે.	૧૪૧
'કેવલજ્ઞાન સાદિ – અનંત છે' આ સૂત્રનું સ્પષ્ટીકરણ	
પૂર્વપક્ષ = કેવલજ્ઞાન સાદિ – અનંત હોવાથી તેનો નાશ ઘટી શકે નહિ.	૧૪૪
સિદ્ધાંત = ૧ – સિદ્ધિ પામતાં સમયે કેવલી ભગવંતના સંઘયણ વગેરે નાશ પામતાં...	૧૪૪
૩ સત્તારૂપે કેવલીપર્યાય સાદિ-અનંત છે (કેવલજ્ઞાનનું ધ્રુવપણું)	૧૪૮
જીવ અને તેના જ્ઞાનાદિ પર્યાયો ભિન્ન હોવાની શંકાનું સ્પષ્ટીકરણ	
પૂર્વપક્ષ = જીવ અનાદિ અનંત છે અને કેવલજ્ઞાન સાદિ અનંત છે, માટે જીવ કેવલજ્ઞાનરૂપ	
કઈ રીતે ઘટે ?	૧૪૮
પૂર્વપક્ષ = તેથી જીવ ભિન્ન છે અને તેના જ્ઞાનાદિ પર્યાયો પણ ભિન્ન છે.	૧૪૮
સિદ્ધાંત = એકાંતપક્ષનું ખંડનપૂર્વમાં થઈ ચૂક્યું છે હવે દૃષ્ટાંત કહેવાશે.	૧૪૮
દૃષ્ટાંત વડે પદાર્થનું સ્પષ્ટીકરણ	૧૪૯
દ્રવ્ય એ પર્યાયથી એકાંતે ભિન્ન નથી	૧૫૦
આત્મ દ્રવ્યનું સ્વાભાવિક અને વૈભાવિક પર્યાયો વડે એકપણા – અનેકપણાનું વર્ણન	૧૫૪
કાંડ – ૩	
પરસ્પર જોડાયેલા સામાન્ય અને વિશેષનું વર્ણન	૧૫૭

સામાન્ય અને વિશેષનું નિરપેક્ષપણે રજૂ કરવાનું ફળ -----	૧૫૮
આપ્તવચનનું સ્વરૂપ -----	૧૬૨
દ્રવ્ય જે સ્વરૂપે પરિણત થયું છે તેનું વર્ણન-----	૧૬૨
પદાર્થનું અસ્તિત્વ તથા નાસ્તિત્વમાં નિયામક તત્વ -----	૧૬૬
એકાંતે વર્તમાનપર્યાય માનતાં આવતી આપત્તિનું નિરાકરણ -----	૧૬૯
એક પુરુષમાં ભેદાભેદની વ્યવસ્થા -----	૧૭૧
દ્રવ્ય અને ગુણ વચ્ચે એકાંતે ભેદ માનનાર પૂર્વપક્ષનું ખંડન	
પૂર્વપક્ષ – દ્રવ્ય અને ગુણ વચ્ચે એકાંતે ભેદ છે -----	૧૭૩
ઉત્તરપક્ષ – ગુણ શબ્દના વિષયમાં પરીક્ષા કરવા યોગ્ય છે. -----	૧૭૪
ગુણાસ્તિક નયનું અકથન -----	૧૭૪
પર્યાયો ગુણથી જુદા નથી -----	૧૭૪
પર્યાય અને ગુણની વ્યાખ્યામાં સમાનતા -----	૧૭૫
પૂર્વપક્ષ – આગમમાં ગુણાર્થિક નય પણ ઉપદેશાયેલ છે. -----	૧૭૬
ઉત્તરપક્ષ – આગમમાં કરેલ ગુણ શબ્દનું સ્પષ્ટીકરણ -----	૧૭૬
દૃષ્ટાંત વડે ગુણ શબ્દનું સ્પષ્ટીકરણ -----	૧૭૭
દ્રવ્ય અને ગુણ વચ્ચે એકાંતે અભેદ માનનારા પક્ષનું ખંડન	
પૂર્વપક્ષ – દ્રવ્ય – ગુણનો એકાંતે અભેદ -----	૧૮૩
પૂર્વપક્ષ – દૃષ્ટાંતપૂર્વક એકાંત અભેદનું સ્પષ્ટીકરણ -----	૧૮૩
પૂર્વપક્ષ – દૃષ્ટાંત – દાર્ષ્ટિકભાવ -----	૧૮૩
સિક્ષાંતપક્ષ – સંબંધથી પિતા વગેરે વ્યવહાર ઘટે પણ.. -----	૧૮૫
પૂર્વપક્ષ – વિશેષ સંબંધથી તે પણ ઘટશે. -----	૧૮૭
સિક્ષાંતપક્ષ – વિશેષ સંબંધથી વિશેષ પરિણામની અઘટમાનતા -----	૧૮૮
દ્રવ્યમાં થતી વિષમતાનું કારણ-----	૧૮૯
એકાંત ભેદવાદીએ રજૂ કરેલ દ્રવ્ય – ગુણનું બીજું લક્ષણ અને તેના ભેદવાદની સમાલોચના ---	૧૯૨
એકાંત ભેદવાદીએ રજૂ કરેલ દ્રવ્ય – ગુણનું બીજું લક્ષણ અને તેના ભેદભાદની સમાલોચના ---	૧૯૩
એકાંત ભેદ તથા એકાંત અભેદ સંબંધી પ્રસ્તુત ચર્ચાનું પ્રયોજન -----	૧૯૪
શ્રી જિનોપદેશમાં એકાંત ભેદવાદ તથા એકાંત અભેદવાદનો અભાવ -----	૧૯૪
અનેકાંત સિક્ષાંત પણ અનેકાંતથી જ સમજાય -----	૧૯૭
અનેકાંતની વ્યાપકતા -----	૧૯૮
અનેકાંતને વ્યાપક જણાવનાર ગતિયુક્ત દ્રવ્યનું દૃષ્ટાંત -----	૨૦૧
અનેકાંતને વ્યાપક જણાવનાર ગુણનિષ્પન્ન નામોનું દૃષ્ટાંત -----	૨૦૨
અનેકાંતને વ્યાપક જણાવનાર કુંભ અને જીવનું દૃષ્ટાંત -----	૨૦૨

દ્રવ્યના ઉત્પાદનું સ્વરૂપ -----	૨૦૬
સ્વાભાવિક ઉત્પાદનું સ્વરૂપ -----	૨૦૬
દ્રવ્યના નાશનું સ્વરૂપ -----	૨૦૭
ઉત્પાદ - નાશ - સ્થિતિનો કાળભેદથી ભેદાભેદ -----	૨૦૭
એક જ સમયમાં ઉત્પાદ વગેરે ત્રણનું દૃષ્ટાંત વડે સ્પષ્ટીકરણ -----	૨૧૨
એક જ દ્રવ્ય ત્રણે કાળના વિષયથી વિશિષ્ટ -----	૨૧૩
વિભાગજ ઉત્પાદને નહિ માનનાર વૈશેષિકમતની રજૂઆત -----	૨૧૭
વિભાગથી થનારા ઉત્પાદનું સ્વરૂપ -----	૨૧૭
એક દ્રવ્યના વિભાગથી અનેક દ્રવ્યની ઉત્પત્તિ -----	૨૧૮
ઉત્પાદ - વિનાશ - સ્થિતિની સમાનતા -----	૨૧૮
દ્રવ્યના ઉત્પાદના પ્રકારો -----	૨૧૯
હેતુવાદ અને અહેતુવાદરૂપ ધર્માવાદ -----	૨૨૪
હેતુવાદરૂપ ધર્માવાદનું સ્વરૂપ -----	૨૨૪
સિક્કાંતની પ્રરૂપણામાં કુશળતા ક્યારે ? -----	૨૨૫
પરિશુદ્ધ અને અપરિશુદ્ધ નયવાદનું સ્વરૂપ -----	૨૨૯
જેટલાં વચન માર્ગો તેટલાં પરદર્શનો -----	૨૩૦
સાંખ્યદર્શન અને બૌદ્ધદર્શનના આધારભૂત નયો -----	૨૩૨
વૈશેષિકમતના શાસ્ત્રો મિથ્યા હોવાના કારણો -----	૨૩૩
નિરપેક્ષ નયોને આશ્રિત મતોમાં મિથ્યાત્વનો અવિનાભાવ -----	૨૩૫
સાપેક્ષ તથા નિરપેક્ષનયોનું ફળ -----	૨૩૬
ઘટ દૃષ્ટાંત વડે સ્પષ્ટીકરણ -----	૨૩૮
કાળ વગેરે કારણોનું મિથ્યાપણું અને સમ્યકપણું -----	૨૩૯
નાસ્તિ વગેરે છ મતોનું મિથ્યાપણું -----	૨૪૧
અસ્તિ વગેરે છ મતોનું મિથ્યાપણું -----	૨૪૧
અનેકાંતદૃષ્ટિના અભાવે વાદમાં આવતા દોષો-----	૨૪૪
નયોમાં સાપેક્ષતા તથા નિરપેક્ષતાનું ફળ -----	૨૪૫
વાદમાં અનેકાંતવાદીને જીતવો અશક્ય -----	૨૪૬
વાદમાં કુશળતાના કારણો -----	૨૪૮
સ્થાદવાદ પ્રરૂપણાનો માર્ગ -----	૨૪૯
વિવેક વગરનો આગમબોધ અજ્ઞતાનો સૂચક છે -----	૨૫૦
વિવેક વગરના આગમબોધનું ફળ -----	૨૫૧
સિક્કાંત પ્રરૂપણાના અધિકારીના લક્ષણો -----	૨૫૩

અર્થનું જ્ઞાન નયવાદથી જ થાય -----	૨૫૪
સૂત્રજ્ઞાતાએ અર્થપ્રાપ્તિમાં પ્રયત્ન કરવો -----	૨૫૫
શાસ્ત્રપર્યાલોચન વગરના બાહ્ય આડંબરમાં આવતા દોષો -----	૨૫૬
સ્વ - પર સિદ્ધાંતની વિચારણા વગર ચારિત્રના સારની અપ્રાપ્તિ -----	૨૫૭
માત્ર જ્ઞાન કે માત્ર ક્રિયાથી મોક્ષનો અભાવ -----	૨૬૦
જિનવચન કલ્યાણ કામના -----	૨૬૧